

ОСОБЛИВОСТІ МЕНТАЛЬНОСТІ, ЕТНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОГО ЕТНОСУ

© Божко Н. М., 2018

<http://orcid.org/0000-0001-5009-9967>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1228362>

Статтю присвячено аналізу особливостей студентів – представників азербайджанського етносу в якості учасників міжкультурного контакту. Наведено дані міжнародних організацій щодо сучасної оцінки стану та місця азербайджанців серед інших народів світу та їх головних етнопсихологічних та комунікативних характеристик. Проведено аналіз головних рис психіки представників тюркських народів, до яких належать азербайджанці. Надано характеристики ідеології азербайджанізму, що консолідує народи цієї країни заради будівництва власної незалежної держави.

Увага приділяється аналізу головних рис національного характеру азербайджанців: загостреному почуттю національної гідності, самолюбству, самоповазі, прихильності до національних традицій та звичок, родовій згуртованості та відповідальності. Вони активні, ініціативні, завзяті та наполегливі у досягненні поставлених цілей. Серед недоліків характеру азербайджанців називають схильність до занадто швидких висновків та суджень, що часто робляться поспіхом. Психологи попереджують про необхідність врахування їх підвищеної емоційності, яка за умов поліетнічної групи може призвести до непередбачених конфліктів, тому що азербайджанці схильні до вирішення питань «з позицій сили». У спілкуванні з ними довірою, дружнім відношенням та співчуттям можна досягти значно більшого, ніж тиском та примусом.

Матеріали статті можуть бути використані викладачами, які працюють зі студентами-азербайджанцями, та полегшити досягнення успішності у навчальній та виховній роботі задля входження останніх у нову для них мову та культуру

Ключові слова: міжкультурний контакт, азербайджанський етнос, комунікація, національний характер, азербайджанізм, поліетнічність.

Божко Н. М. Особенности ментальности, этнической культуры и психологии представителей азербайджанского этноса

Статья посвящена анализу особенностей студентов – представителей азербайджанского этноса в качестве участников межкультурного контакта. Приведены данные международных организаций относительно современной оценки состояния и места азербайджанцев среди других народов мира и их главных этнопсихологических и коммуникативных характеристик.

Проведен анализ главных черт психики представителей тюркских народов, к которым относятся азербайджанцы. Представлены характеристики идеологии азербайджанизма, которая консолидирует народы этой страны ради строительства собственного независимого государства.

Названы главные черты национального характера азербайджанцев: обостренное чувство национального достоинства, самолюбие, самоуважение, уважение к национальным традициям и привычкам, склонность к родовой сплоченности и ответственности. Они активны, инициативны, настойчивы в достижении поставленных целей. Среди недостатков характера азербайджанцев называют склонность к слишком быстрым выводам и суждениям, которые часто делаются поспешно. Психологи предупреждают о необходимости учитывать их повышенную эмоциональность, которая в условиях полиэтничной группы может привести к непредвиденным конфликтам, потому что азербайджанцы склонны к решению вопросов "с позиций силы". В общении с ними доверием, дружественным отношением и сочувствием можно достичь значительно большего, чем давлением и принуждением.

Материалы статьи могут быть использованы преподавателями, которые работают со студентами-азербайджанцами, и облегчить достижение успешности в учебной и воспитательной работе ради вхождения последних в новый для них язык и культуру.

Ключевые слова: *межкультурный контакт, азербайджанский этнос, коммуникация, национальный характер, азербайджанизм, полиэтничность.*

Bozhko N. M. Features of mentality, ethnic culture and psychology of representatives of the Azerbaijani ethnos

This article «Features of mentality, ethnic culture and psychology of representatives of the Azerbaijani ethnos» analyzes the characteristics of students - representatives of the Azerbaijani ethnic group as members of intercultural contact. Data of international organizations on the current assessment of the state of Azerbaijanis and place among other nations of the world and the major ethno-psychological and communicative characteristics were given.

An analysis of the main features of the psyche of representatives of the Turkic peoples, to which the Azerbaijanis belong, was conducted. The characteristics of the ideology of Azerbaijanism, which consolidates the peoples of this country for the sake of building their own independent state, were presented. The main features of the national character of Azerbaijanis, such as a heightened sense of national dignity, self-esteem, respect for national traditions and habits, propensity for generic cohesion and responsibility, were named.

For the most part, they are representatives of the choleric and sanguine type, which are characterized by explosive emotionality, heightened sensitivity to other people's actions and thoughts, a pronounced desire for self-representation and self-reliance. They are active, initiative, persevering in achieving their goals.

Among the shortcomings of the character of Azerbaijanis is the tendency to too quick conclusions and judgments, which are often made hastily. Psychologists warn about the need to take into account their heightened emotionality, which, under the conditions of a multi-ethnic group, can lead to unforeseen conflicts, because Azerbaijanis are inclined to resolve issues "from positions of strength." In dealing with them, trust, friendly attitude and compassion can be achieved much more than by pressure and coercion.

The materials of the article can be used by teachers who work with Azerbaijani students and facilitate the achievement of success in educational and educational work for the sake of the latter's entry into a new language and culture for them.

Key words: *intercultural contact, Azerbaijani ethnos, communication, national character, Azerbaijanism, polyethnicity.*

Постановка проблеми. Сучасна ситуація зі входженням України у загальноєвропейській освітній простір обумовлює потребу пошуку нових та поглиблення вже відомих та добре напрацьованих досліджень з питань міжкультурної комунікації. Вже протягом кількох десятиліть українські педагоги, які викладають мову іноземним студентам, спираються на тезис, що мова повинна вивчатися з обов'язковим урахуванням особливостей світу культури народів, які цю мову засвоюють. А серед тих, хто сьогодні є тимчасовою частиною українського навчального співтовариства, є мешканці Кавказького регіону. В першу чергу – представники Азербайджану.

Успішність роботи з цим своєрідним, достатньо яскравим у етнокультурному плані контингентом, залежить від того, наскільки поінформований сам викладач відносно особливостей своїх підопічних. Сьогодні не викликає сумнівів твердження, що задля повноцінного спілкування іноземною мовою необхідно не лише володіння суто мовним матеріалом. Дуже важливими є позамовні знання, що відкривають шлях до розуміння психології та культури представників різних народів, які є учасниками комунікації. Глобальні трансформації сучасного світу сприяли становленню нової освітньої парадигми, що націлена на «формування людини серед людей», тобто особистості, яка може нормально функціонувати у полікультурному світі. У межах цього підходу головним повинна стати готовність до взаємодії з представниками іншої культури.

Аналіз останніх досліджень. Методологічну основу останніх досліджень складають підходи та концепції, що орієнтовані на культуру інофонів (І. Воробйов, Є. Верещагін, В. Костомаров, В. Маслова та ін.), компетентнісний

підхід у контексті модернізації професійної освіти (В. Сериков, О. Вербицький, І. Зимняя та ін.), сучасні теорії навчання іноземних мов (Н. Гальскова, Н. Гез), загальноєвропейські компетенції володіння іноземними мовами, міжкультурний підхід до навчання іноземних мов (Г. Єлізарова, С. Тер-Мінасова, І. Халєєва та ін.), теорії мовної особистості та вторинної мовної особистості (Ю. Караулов, І. Халєєва, К. Хитрик) та деякі інші.

Метою оволодіння новою мовою у більшості ситуацій є реалізація спілкування, що передбачає адекватне взаєморозуміння учасників комунікації, які є представниками різних культур. Досягнення такого взаєморозуміння можливо лише за умов володіння учасниками акту комунікації певною інформацією соціокультурного характеру, фоновими знаннями, навичками і вміннями оперувати ними, поінформованістю про особливості вербальної та невербальної поведінки тощо. Слід відмітити, що ці знання необхідні не лише студентам, що вивчають мову з метою отримання фаху, а й самим викладачам, які працюють з цим контингентом учнів – представниками іншого мовно-культурного оточення. Відповідно до цього знання про ментальність, особливості культури та психології певних представників кавказьких народів є дуже важливими для тих, хто вводить їх у простір нової мови та культури.

Вивчення мови студентами-нефілологами у ВНЗ зазвичай носить професійно орієнтований характер, тому, як відмічає І. Плужник, «його завдання повинні переважно визначатися особливостями мовно-комунікативної діяльності у ситуаціях ділової міжкультурної взаємодії. Стосовно ділової культури необхідно враховувати міжкультурні розбіжності, загальні риси культур задля вибору стилю, стратегій та тактик комунікації у кросс-культурних ділових ситуаціях» [5, с. 96]. У зв'язку з цим з'являється необхідність вивчення певних проблем спілкування, національно-культурної специфіки та психологічних особливостей учасників навчального процесу.

Метою даної статті є розгляд певних особливостей етнічної самосвідомості, психологічних та культурних характеристик азербайджанських студентів за умов міжкультурного контакту.

Важливу інформацію про представників цього контингенту ми знайдемо у Доповіді ООН про *індекс людського розвитку*. Цей матеріал відається з 1990 року та розробляється групою незалежних міжнародних експертів, які разом з аналітичними розробками використовують у власній роботі

статистичні дані різних міжнародних та міжурядових організацій. Відповідно до цього документу (на початок 2017 року), Азербайджан входить до списку держав з *високим рівнем людського розвитку*, де займає 78 місце, хоча частина бідного населення в країні складає біля 50 % [3].

За інформацією міжнародних організацій у світі сьогодні проживає біля 45 млн азербайджанців. Більша частина – в Ірані (біля 30 млн). В Азербайджані мешкає біля 10 млн, в Росії – біля 3 млн, у Грузії, Туреччині та США мешкають біля 3 млн представників цього етносу. В Україні азербайджанська діаспора складає біля 500 тис. осіб. Також тут навчаються приблизно 4 тис. студентів з Азербайджану.

Які ж вони – азербайджанці, і про що слід пам'ятати викладачеві, який буде працювати з ними? У першу чергу, це – молодь, яка народилася на пострадянському просторі та є носіями особливого мислення. Хоча вони називають себе азербайджанцями, фактично вони є представниками багатьох народів цієї держави. Це спільнота, єдність якої підтримується єдністю державної мови. Саме мова сьогодні єднає членів цього етносу та впливає на формування етнічної самосвідомості та етнічної ідентичності.

Учені визначають етнічну самосвідомість як уявлення народу про свою власну сутність, своє положення в системі взаємодій з іншими народами, свою роль в історії людства, усвідомлення свого права на вільне незалежне існування.

Азербайджанці є представниками тюркських народів та належать до *туранського психологічного типу* (як і турки, татари, чуваші, башкири, кумики, ногайці, карачаївці, балкарці, гагаузи, туркмени, узбеки та деякі інші народи). З Іраном, Туркменістаном та Туреччиною Азербайджан тісно пов'язаний етнічними, культурними та релігійними узами. Хоча він більше тяжіє до середземноморського та південно-європейського цивілізаційного середовища. Кожний азербайджанець, знаходячись у Туреччині, може спілкуватися з місцевим населенням без перекладача, але повної тотожності у азербайджанській та турецькій ментальності дослідники не знаходять. Хоча у Туреччині їх навіть називають «азери», «азери тюрклери» (тобто «азербайджанські тюрки або турки») [2].

Головною рисою психіки тюркських народів є схильність до схематизації бажано нескладного матеріалу. Вони не прагнуть вдаватися до заплутаних

деталей та певних тонкощів. Як писав відомий вчений М. Трубецкой: «Тюрк любить симетрію, ясність і стійку рівновагу, але любить, щоб усе це було вже дано, а не задано, щоб усе це визначало за інерцією його думки, вчинки і спосіб життя: розшукувати і створювати ті початкові і головні теми, на яких повинні будуватися його життя і світогляд, для тюрка завжди важко, бо цей пошук пов'язаний з гострим відчуттям відсутності стійкості та ясності» [6, с. 65–66].

Другою важливою рисою цього народу є готовність до безсуперечного підкорення, особливо по відношенню до старших за віком та соціальним станом. В їх родині існує сувора та чітка ієрархія. Тому в групі, де навчаються азербайджанці, більшим авторитетом буде користуватися жінка-викладач зрілого віку. А старший родич може надати допомогу в разі необхідності впливу на студента через порушення ним навчальної дисципліни.

Третьою важливою рисою представників цього етносу є велика емоційність. Хоча зазвичай вони стараються поводитися стримано та скромно, в певний момент можуть зробити занадто швидкі висновки та створити ситуацію конфлікту. Вони дуже чутливі до успіху, пошани, популярності, із задоволенням можуть розповідати про свої досягнення у службовій та громадській діяльності. При цьому характерною рисою є певна безтурботність.

Цікавим є те, що азербайджанці здебільшого не є етнонаціоналістами, тому що довгий час живуть за умов поліетнічної держави, яка, з одного боку – європейська країна, член Ради Європи, з іншого – член Ліги Ісламських Країн. У характері азербайджанців присутні релятивізм і прагматизм, а в наслідок довгострокової феодальної, регіональної та кланової роздробленості превалює регіональна самосвідомість. На думку вчених, азербайджанці у цьому сенсі мають багато спільного з італійцями, які вже протягом кількох століть є прикладом народу, кланові інтереси якого часто стають вище загальнонаціональних [1]. Альтернативою націоналізму в країні стала ідеологія *азербайджанізму*, яка призначена консолідувати численні народи, що мешкають в Азербайджані. Вона закликає їх до єднання заради будівництва власної незалежної держави, що стане провідником ідей Заходу в Азії.

Вихідці з Азербайджану відрізняються високо розвинутим почуттям національної гордості. Тут слід згадати відоме азербайджанське прислів'я: «Найкращий друг – мати, найкраща країна – Батьківщина». Такі ідеологічні підходи, що формують світосприйняття молодих азербайджанців, які приїждять

на навчання до України, значно полегшують їх входження в нове етнокультурне та поліетнічне середовище. Зазвичай вони мають розвинуте, загострене відчуття національної гідності, самолюбство та самоповагу, велику прихильність до національних традицій та звичок, родову згуртованість та відповідальність. Здебільшого вони є представниками холеричного та сангвінічного типу, які відрізняються вибуховою емоційністю, підвищеною чутливістю до чужих вчинків та думок, яскраво вираженим прагненням до самостійності, активні, ініціативні, наполегливі у досягненні поставлених цілей. Більшість з них володіє певними організаторськими здібностями, комунікативними якостями, самостійністю. За характером представники цієї етнічної спільноти допитливі, кмітливі, хоробрі, волелюбні, дотримуються даної ними обіцянки. Нажаль, більшість з них характеризується швидкістю суджень та висновків, які часто роблять поспіхом.

Психологи попереджують про необхідність враховувати їх підвищену емоційність, що за умов поліетнічної групи може призвести до непередбачених конфліктів, тому що азербайджанці схильні до вирішення питань «з позицій сили». Наприклад, на боці своїх земляків вони будуть виступати незалежно від того, праві ті чи ні. Дослідники вважають, що це є проявом азербайджанізму. Довірою, дружнім відношенням та співчуттям з ними можна досягти значно більшого, ніж тиском та примусом. У конфліктних ситуаціях вони емоційно нестримані та гарячі.

Треба також пам'ятати що, для представників цього етносу, як і для багатьох східних та південних народів, дуже важливим є збереження гідності. «Зберегти гідність» означає не зробити нічого такого, що б могло принизити себе в очах оточуючих і себе самого. Більш того, ти сам повинен зробити все, щоб не дозволити іншому втратити власну гідність, особливо з твоєї вини.

До того ж ця категорія студентства є представниками нового покоління, що зросло та сформувалося за умов незалежної держави, має вільний доступ до глобальних орієнтирів та цінностей, а також повертає та зберігає власні національні. Так, у сучасному Азербайджані більш ніж 70 % молоді відмовляється від згубних звичок: паління та вживання алкоголю. Нажаль, молодь, що приїздить в Україну, часто повертається до цієї звички, а це негативно впливає на їх навчальну та соціальну успішність.

Сучасна азербайджанська молодь діловита та практична, вона завжди дуже чутлива до успіху, але часто підходить до життя занадто прагматично, керуючись лише миттєвими інтересами. Педагоги та психологи фіксують прояв та розповсюдження у студентському середовищі такого негативного явища, як орієнтація не на знання, а на отримання сертифікату про вищу освіту.

С. Халітовою було проведено цікаве дослідження щодо особливостей поведінки представників деяких етнічних груп за умов міжетнічного контакту та взаємодії. Відносно азербайджанців було зроблено наступні висновки: 1) азербайджанцям властиві активність, прагнення до самоствердження, до демонстративних форм поведінки, до домінування у діяльності та спілкуванні; 2) вони характеризуються низьким рівнем співпраці за умов етновзаємодії; 3) вони мають достатньо високі показники агресивності по відношенню до інших груп іноземців; 4) їм притаманна активність, прагнення до самоствердження, навіть надзвичайними способами, до демонстративних форм поведінки, до спроб домінувати в діяльності і в спілкуванні [7, с. 113–114].

Висновки. Підводячи підсумки, підкреслимо необхідність ознайомлення з особливостями комунікативної поведінки представників азербайджанського етносу з метою досягнення більшої результативності за умов міжкультурного контакту.

Треба пам'ятати, що для азербайджанців, як і для багатьох представників східних народів, дуже важливим є збереження гідності. Точка зору оточуючих, суспільна думка мають у житті азербайджанця величезне значення, він є дуже чутливим до успіху та популярності. Для нього важливим є те, що про нього говорять члени родини, співпрацівники, сусіди і, звичайно, викладачі. Це частково сковує його індивідуальність. Хоча під впливом сучасних тенденцій розвитку суспільства ця ситуація дещо змінюється: люди вільніше відчують себе та поведуться більш розкуто в одязі, у поведінці та стилі життя. Азербайджанці достатньо відкриті, спілкуються на рівних, але вважають, що, знаходячись серед інших, повинні поводитись стримано, не демонструвати своїх емоцій, навіть у ситуації, коли справи кепські, для них це означає «поводитися по-чоловічому». Але слід враховувати їх емоційність, яка дуже часто веде до непорозумінь та конфліктів. Як зауважує В. Крисько, під час спілкування з азербайджанцями «необхідно проявляти якомога більше

такту, уваги та поваги. Довірою, дружнім відношенням та участю можна добитися від них значно більшого, ніж тиском та примусом» [4, с. 103].

Приведена відносно цього контингенту студентів інформація не забезпечує відповідей на всі питання, але допоможе викладачеві краще зорієнтуватися у групі, де присутні представники цієї етнічної спільноти, підвищити успішність навчальної та виховної роботи та запобігти непорозумінням та можливим міжетнічним конфліктам.

Література

1. Алекперли Ф. У. Национальный характер азербайджанцев и народов Южной Европы: сходства и различия [Электронный ресурс] / Ф. У. Алекперли. – Режим доступа: http://www.aze.az/news_doktor_farid_alekperli_89239.html

2. Алекперли Ф. У. Парадигмы азербайджанского национального сознания [Электронный ресурс] / Ф. У. Алекперли // Научное Общество Кавказоведов. – Режим доступа: <http://www.kavkazoved.info/authors/farid-alekperli.html>

3. Индекс человеческого развития // Human Development Reports [Электронный ресурс]. – Режим доступа: hdr.undp.org/sites/.../HDR2016_RU_Overview_Web.pdf

4. Крысько В. Г. Этнопсихология и межнациональные отношения. Курс лекций / В.Г. Крысько. – М.: Издательство «Экзамен», 2002. – 448с.

5. Плужник И. Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов гуманитарного профиля в процессе профессиональной подготовки: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05 / И. Л. Плужник. – Тюмень, 2003. – 335 с.

6. Трубецкой Н. С. История. Культура. Язык / Н. С. Трубецкой. – М.: Прогресс, 1995. – 800с.

7. Халитова С. Х. Национально-психологические особенности представителей азербайджанской диаспоры в Татарстане / С. Х. Халитова // Формы и методы совершенствования учебного процесса : материалы XXIV межвузовской научно-методической конференции. Казань, КВАКУ 17–18 декабря 2008 г. – Казань: Изд-во КВАКУ, 2008. – С. 109–115.